

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

**מקרא הגר
בניכורים**

- שסה -

נמסר בחג השבועות ה'תשע"ד

ברכת מזל טוב לבבית שלוחה בזה למו"ר הגאון המופלא כארי
ישאג, מרביץ תורה לעדרים
ר' אריאב עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי
ונוות ביתו תליט"א לרגל נישואי בתו תחי'. יה"ר שירונו רב נחת
מכל יוצאי חלציהם "וקול רינה וישועה ישמע באהלי צדיקים".

בש"ק פרשת שלח יחל השיעור בשעה 5:45 אחה"צ בביהכ"ס אהל שרה ויהיה בענין:

כלאיים בציצית

מנחה בשעה 5:25

בברכת התורה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

קנין הארץ וקדושתה לענין מצות ביכורים ועוד

זמאירך מבואר בכמה מקומות שהארץ כבר ניתנה לאברהם אבינו ולזרעו, ובקנין ממש - שכן למדו (בב"ב ק. אליבא דר' אליעזר) שהילוך מועיל לקנין קרקע, מהכתוב באברהם 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה'. וכן אמרו לענין כמה הלכות שארץ ישראל ירושה היא להם מאבותיהם, עוד בטרם נכבשה בימי יהושע, שלכך בדין היה שלא ייאסרו האשרות שבארץ ישראל על ידי הגויים שהרי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו והאילנות המחוברים לקרקע אינם שייכים להם אלא לזרעו של אברהם - לולא שחטאו ישראל בעגל וגילו דעתם שנוח להם בכך (ע"ז נג); בכור הנכנס לארץ זכה פי שנים מאחיו מפני שארץ ישראל מוחזקת היתה לבאי הארץ ואינה בגדר 'ראוי' שאין הבכור נוטל בו פי שנים, שנאמר 'ונתתי אתה לכם מורשה' - ירושה היא לכם מאבותיכם (ב"ב קיט). וכפי שדרשו (בירושלמי פ"ב דחלה וב"ר מד) מהכתוב 'לזרעך נתתי' - לשון עבר, שהרי היא כבר שלהם, שאמירתו של הקב"ה היא מעשה.

וצריך להבין מה טיבם של שני קנינים אלו; מה מקום לקנות דבר הקנוי משכבר.

זמתבארים הדברים בספר המקנה (בקדושין כו), ששני סוגי קנין הם; קנין האבות לזרעם אחריהם, קנין של כלל הציבור בכל הארץ, ואילו קנין באי הארץ הוא קנין פרטי של כל יחיד ויחיד בנחלתו, קנין שעל ידי כיבוש וחילוק דווקא. ולא הרי זה כהרי זה, וכפי שהרחיב לבאר הגרא"ו (בקוב"ש ב"ב קכו) שבעלות הציבור אינה כבעלות שותפים שהיא בעלות של כל היחידים השותפים, אלא הציבור בכללותו נידון כגוף לעצמו ואינו קנין משותף של כל יחיד ויחיד [משל 'חברה בע"מ'. וכן 'תפוסת הבית' שהיא רשות לעצמה כמוש"כ אחרונים]. תדע, שמצינו עוף הקרב לקרבן בשותפות ואין העוף קרב בציבור, ולהפך במנחה - נתמעטה מ'נפש' שאינה באה בשותפות, ומ"מ מנחת ציבור לא נתמעטה, וכיו"ב כמה חילוקי דינים. אם כן שפיר הוצרכו לקנין היחידים גם לאחר שכבר היתה קנויה להם הארץ ככלל.

לכשנרקרק נראה שיש להוכיח כן מדברי הרמב"ם; התוס' (בב"ב מד:) הביאו שיש אומרים שאין לך אדם מישראל שאין לו ד' אמות בארץ ישראל, ולכך אפשר לכתוב בהרשאה 'ונתתי לו ד' אמות בחצרי' אעפ"י שאין לו קרקע במקום שהוא יושב. והנה הרמב"ם (שלוחין ושותפין ג,ו) הביא דעה זו בשם הגאונים, והשיג על כך שדברים קלים ורעועים הם 'שזה מי יאמר שיש לו חלק בא"י, ואפילו הוא ראוי - אינו ברשותו'. משמע מדבריו שבעצם אפשר כדברי הגאונים שיש לו חלק בארץ אלא שאין הדבר מועיל לענין הרשאה מאחר ואין הקרקע ברשותו שאינו שולט בה הלכך אין יכול להקנות אגבה.

לפי זה יש להקשות על מה שכתב הרמב"ם (בית הבחירה ו,טז) שלכך קדושה ראשונה של הארץ בטלה מדאורייתא, כיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מארץ ישראל. והרי לפי דבריו

א תנן בבכורים (א,ד) הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. הרמב"ם (בכורים ד,ג) פסק מביא וקורא, שלא כמשנתנו. ומקור דבריו הוא בירושלמי (כמוש"כ הכס"מ, וכן מפורש בפיה"מ לרמב"ם שם ובחדושי הרמב"ן ב"ב פא. וכ"פ הר"ש בבכורים) שפסקו שם הלכה כרבי יהודה החולק על תנא דמתניתין וסובר שיכול לומר 'לאבותינו לתת לנו' מפני שאברהם אבינו הוא אב המון גויים, וכמו שהמשיך הרמב"ם: 'שנאמר לאברהם אב המון גויים נתתיך'.

ותבנה המשנה-למלך: אמנם יכולים הגרים לומר 'לאבותינו' מהטעם האמור, אבל הרי לא נטלו חלק בארץ וכיצד יכולים לקרוא, הלא הרמב"ם עצמו פסק (בסוף הלכות מעשר שני) על פי דברי המשנה (סוף מעש"ש) שאין הגרים מתוודים על המעשרות מפני שאין להם חלק בארץ והרי הוא אומר 'ואת האדמה אשר נתת לנו'. ואם כן כיצד יכול הגר לומר 'לאבותינו לתת לנו', ומאי שנא וידוי מעשר ממקרא ביכורים. וכבר העיר כן על המשניות עצמן, הרי אליהו מלונדריש בפירושו על סדר זרעים: מאי שנא מעשר שני שנתמעטו גרים מפני שאין להם חלק בארץ ואילו בביכורים משום שאינם יכולים לומר 'לאבותינו לתת לנו', ולרבי יהודה שיכול לומר 'לאבותינו' קורא - והרי סוף סוף אין לו חלק בארץ.

אכן כפי הנראה כבר הרמב"ם עצמו הרגיש בקושי זה, שכן המשיך דבריו: '... אב המון גויים נתתיך - הרי הוא אב כל העולם כולו שנכנסין תחת כנפי שכינה. ולאברהם היתה השבועה תחלה שיישרו בניו את הארץ'. ומה רצונו בתוספת זו, אם לא לומר שלכך גם הגרים יכולים לומר 'לתת לנו' מאחר והם כמו בניו של אברהם וממילא גם הם כלולים בהבטחה. אלא שעדיין הדברים טעונים באור, הרי למעשה לא נטלו חלק בארץ, ומאי שנא ממעשר שני.

והרמב"ן בחדושו (ב"ב פא. וע"ש גם בתוס') הקשה להדיא כיצד יכול הגר לומר 'לתת לנו'. וכתב 'מפני שהן בני אברהם וראוין היו לירושה שלו אלא שנתחלקה הארץ ליוצאי מצרים' וכו'. ועדיין אין מובן מה טיבה של ראיות זו, ומה היא מועילה הלא סוף סוף לא להם נתחלקה.

ב קנין ישראל בארצם, יש לראות ממקומות רבים ששני דיני קנין המה; האחד על ידי ירושה מהאבות, אברהם יצחק ויעקב. והשני - בכיבוש הארץ על ידי יהושע. ונבאר הדברים; - **בקדושין** (כו.) למדו מקור לקנין חזקה (לתנא דבי רבי ישמעאל) ממה שנאמר בכיבוש הארץ וירשתם אותה וישבתם בה. במה ירשתם - בישיבה. ויש מהאחרונים אומרים שמכאן המקור לקנין 'כיבוש מלחמה'. וכן מצוות התלויות בארץ כגון תרומות ומעשרות, חיובם חל רק לאחר כיבוש וחילוק, ותלוי בהם (ע' רמב"ם פ"א מתרומות וספ"ו מהל' בית הבחירה).

א במשל"מ מוזכר קרא ד'את כל פרי האדמה אשר נתת לי' דממעטין מינה אשה. וע' רשב"ם ב"ב קלו: דיליף מהאי קרא דבעינן קנין הגוף באדמה. אכן יש מקום לפרש על פי פשוט דקאי על הפירות ולא על האדמה והרי יש לגר קנין בפירות, אבל קרא ד'לתת לנו' קאי על הארץ. והגרים לא נטלו חלק בה (ר"ח"ב). ומ'אדמתך' שבחומש שמות, דרשו למעט דברים אחרים.

ב ראה הרחבת יתר בעיקר היסוד על ראיותיו וסימוכיו בשיעור צו.

ג וע"ע שערי ישר ג,כב ועוד.

מצוותיה, קרקע של גוי בארץ ישראל חייבת בערלה כדין א"י ולא כערלת חו"ל שספקה מותר¹. ותימה מאי שנא ערלה מתרומות ומעשרות ושביעית.

והנה המשנה-למלך (מאכלות אסורות י"א) נקט שספק ערלה בזמן הזה בארץ ישראל, דינו כספק ערלה בחו"ל שמותר, שהרי בטלה קדושת הארץ כמו לענין תרומות ומעשרות, ונשתנה דינה להיות כערלת חו"ל. ואולם כבר הוכיחו מהרבה מקומות שאין הדבר כן אלא אף שלענין תו"מ בטלה קדושה מהתורה, לענין ערלה נשאר החיוב מדאורייתא. וצריך באור בטעם הדבר.

א"ל הבאור הוא כנ"ל (כמוש"כ המלבושי-י"ט ועוד), שאף הערלה דינה כחלה שאינה תלויה בכיבוש יהושע אלא בקנין שקנו האבות בארץ [ומ"מ עד שלא באו לא נתחייבו בפועל, דכתיב 'כי תבואו' וכן]. ועל כן אין מועיל קנין הגוי להפקיע מקדושה זו, דדוקא לענין כיבוש יהושע אנו רואים [להך מ"ד שיש קנין לגוי] כאילו המקום המסויים 'נכבש' בחזרה ובטל כיבוש ישראל, משא"כ קנין הארץ של האבות אינו תלוי בכיבוש, ונשאר אף בקנין גוי. וכן לענין זמן הזה, נשאר החיוב כמקודם, כיון שאין הדבר תלוי בקדושה ראשונה או שניה אלא בקנין האבות, וכמו לענין חלה. [וכיוצא בזה אתה אומר בכלאים לכמה דעות, וכן לענין מצוות נוספות. ואכ"מ].²

ד ולענין ביכורים, הנה תנן בפ"ק דכלים (משנה ו) עשר קדושות הן; ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה שמביאין ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאין כן מכל הארצות. והגר"א (בהגהות על המשניות ובאליהו רבה) הגיה ומחק 'הבכורים'. וטעמו - כפי שביארו בהרחבה הגר"מ זעמבא (ברייתא אוצר הספרי) ועוד אחרונים - ששני עניני קדושות הן בארץ ישראל; קדושת שכינה וקדושה לענין מצוות התלויות בארץ. וכבר מפורש הדבר בדברי הראשונים שיש לארץ קדושה עצמית שהיא נובעת מהשכינה השורה בה, וקדושה הבאה ע"י ישראל שהיא הגורמת חיוב מצוות התלויות בארץ (ע' תשובות רשב"ץ ח"ג ר; כפתור ופרח י). והנה מצוות התלויות בארץ, אין מקומן במשנה זו דעשר קדושות שענינן קדושת שכינה ומקדש בלבד כגון שילוח מחנות וכד'. ועוד, הלא מצוות התלויות בארץ יתכנו בכל מקום ישראל כובשים בכיבוש-רבים, ולא דוקא בגבולות ארץ ישראל. ועל כן כשם שלא שנינו במשנה זו תרומות ומעשרות ושביעית מהאי טעמא, ס"ל להגאון שאין לשנות ביכורים שגם היא אחת ממצוות התלויות בארץ (ע"ע בענין זה בסוף שיעור יח).

א"ל שמדברי הרמב"ם (כפירוש המשנה ובהלכות בית הבחירה ז, יב) מבואר שגרס במשנה 'ביכורים' (וכן הר"ש בפירושו). וצריך טעם הלא אין לכאורה אין זה ענין לקדושת שכינה ומקדש אלא למצוות התלויות בארץ.

ה וכן מפורש בשו"ת הרא"ש ב, א, עפ"י משנת ערלה.

ו ע' חו"א שביעית ג, יב; זכרון שמואל יב.

ז לפי"ז ה"ה לחלה, לכו"ע אין קנין לגוי להפקיעה. וע' חו"א שביעית ב, ב, וליקוט"ז ד, שצדד בזה.

ח ולפי"ז מבואר שנתחייבו בערלה מיד בכניסתם, כמו בחלה. וכן הוא פשט המשנה בערלה א, ב, וכ"ה בתוספתא ובירושלמי (ושמא תליא במחלוקת תנאים אם 'ביאה' בלא 'מושב' משמע מיד או רק לאחר ירושה וישיבה. ע' חו"א ערלה א, יא-יג. וע"ע בפירוש משנה ראשונה ערלה שם). ואולם מה שמצאנו טעו מקודם - פטור מגזה"כ אעפ"י שהארץ היתה ירושה מקודם, כדורשין בירושלמי שם וברמב"ם מעש"ט ט, י.

אלו לכאורה אין מקום כלל לדברי הגאונים שיש עתה לכל אחד ואחד ד' אמות בארץ, כי הלא נתבטל הקנין - אלא אעפ"י שבטל הכיבוש שכבש יהושע, אבל הקנין שקנו האבות לזרעם אינו בטל לעולם, ומצד זה יש לכל אחד ואחד חלק בארץ, רק שאינו חלק מסויים שהוא ברשותו, אבל קנין מיהת יש לו.³

ג קנין זה של ישראל מצד ירושת האבות, לא רק נפקותות ממוניות יש בו, כנ"ל לענין איסור האשירות וירושת הבכור וכד', אלא כמה וכמה גופי הלכות במצוות התלויות בארץ, נובעות מקנין זה; -

מבואר בגמרא בכתובות (כה.) שאמרו רבנן בבי רב, אפילו למאן דאמר תרומה בזמן הזה דרבנן [שקדושה שניה לא קדשה לעתיד לבוא - כן הוא הטעם לרוב הראשונים] חלה דאורייתא, שהרי שבע שכיבשו ושבע שחילקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו בתרומה. וכבר תמה הטורי-אבן (במגילה י) מה לנו במה שהיה טרם כיבוש וחלוקה, מה ענין זה לכך שתנהג חלה בזמן הזה מדאורייתא. וכבר האריך לבאר בספר מלבושי יום טוב (קונטרס חובת קרקע), וכן נגע בסברא זו הגאון בעל טו"א גופיה (בתשובות חדשות שאגת אריה ח) וכ"כ החזו"א ועוד, שחיוב חלה לא נתבטל בהיבטל הכיבוש כמו תרומות ומעשרות, מפני שהגורם לחיובה אינו כיבוש יהושע שהרי עוד קודם שכיבשו וחילקו כבר נתחייבו בחלה, והיינו טעמא משום דחיוב חלה תלוי בקנין הארץ שזכה בו אברהם והרי קנין זה לא בטל אף בזמן הזה, אם כן מה שנהגה חלה בי"ד שנה מהוה הוכחה לכך שאינה תלויה בקדושת באי הארץ אלא בקנין שזכה אברהם אבינו לזרעו [ומ"מ עד שלא נכנסו לארץ, לא היו חייבים בפועל משום שנאמר 'בבואכם', וזהו תנאי צדדי בחיוב, אבל עיקר החיוב אינו תלוי בקנין יהושע אלא בקנין האבות (ומיד שנכנסו למקום אחד כבר נתחייב הארץ כולה בחלה. חזו"א)]. ולהלכה קיי"ל דבעינן 'ביאת כולם' לענין חלה, כרב הונא בריה דר"י בגמרא שם].

וכן הוכיח בחזו"א (שביעית ג, ב) מהמבואר בירושלמי (חלה ב, א) שקמחים וסלתות שמצאו ישראל בעת שנכנסו לארץ חייבים בחלה, אף אם ננקוט שקמח חו"ל שנכנס לארץ פטור מחלה - כי אף קודם הכיבוש ירושה היא להם הארץ מאבותיהם ובכלל 'לחם הארץ' הוא. הרי שקנין זה של האבות הוא המחייב במצות חלה, ולא קנין כיבוש וחילוק שבימי יהושע.

ומובנים בזה דברי הרמב"ם (כפירוש המשנה חלה ד, ח עפ"י המשנה שם, ובספר היד ה' בכורים ה, ז) שיש חיוב חלה גם במקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל. ותמוה הלא להלכה פסק שקדושה ראשונה בטלה, ומה מקום לחייב אותם המקומות - אלא דחלה שאני שאינה תלויה בקנין הכיבוש או החזקה אלא בקנין האבות, וזה לא בטל לעולם.

ולא חלה בלבד אלא אף מצוות נוספות; הנה נראה מדברי התוס' בקדושין (לו), וכן צדד החזון-איש (ע' שביעית א, ג, ערלה א, טו), שאפילו למאן דאמר יש קנין לגוי להפקיע מקדושת הארץ לענין

ד ומש"כ הרמב"ם 'מי יאמר שיש לו חלק בארץ ישראל' יתכן שהכוונה לומר שהקנין הכללי אין בו כדי ליתן חלק לכל פרט. או כוונתו שמא אחד מאבותיו היה גר, ומ' בתוס' שם שאף לפי שיטת הגאונים גר אינו כותב הרשאה. וכ"מ בלשון 'שיש לו חלק' וכן לשון 'אפילו הוא ראו'. ע"ע בכללות הענין בשיעורים צו קס.

ה הרי מבואר שלשית הרמב"ם מצות ביכורים תלויה בקדושת שכינה שבארץ, כמו עומר ושתי הלחם, וכפי שנתבאר לעיל קדושה זו אינה תלויה בכיבוש ישראל אלא קדושה עצמית היא משעת נתינת הארץ לאברהם ולזרעו, כפי שכתב הכו"פ שם [ויש שכתבו משעה שנבראה הארץ. ע' בשו"ת חת"ס יו"ד רלד ועוד], וקדושה זו אינה בטלה בהיבטל הכיבוש [וכתב הכו"פ שלכך נתיישב בבית שאן, להוציא מלב הסוברים שהואיל ולא כבשוה עולי בבל אינה בקדושתה, אלא אעפ"י שאינה חייבת מהתורה במצוות התלויות בארץ הרי היא בקדושתה ובמעלתה לחיים ולמתים, ויש שם מצות ישוב].

ו **ביון** שהביכורים תלויים בקנין הירושה מהאבות, הרי לפי מה שנתבאר לעיל הגר הוא בכלל זרעו של אברהם וראוי הוא ליטול חלק בארץ, אלא שלמעשה לא נטל חלק פרטי בחילוק יהושע, אבל הקנין הכללי של הארץ לציבור - בזה אף הגר בכלל. ולעתיד לבוא תחולק הארץ מחדש, לא ארץ שלש עממין של קיני קניזי וקדמוני בלבד אלא הכל יחולק בחלוקה חדשה, ובחלוקה זו יטלו גם הגרים חלק (וכמוש"כ מהר"ם בן חביב עפ"י יחזקאל מז - מובא בהגהת ר"י כולי למשנה למלך בהל' בכורים שם), נמצא א"כ שגם הגרים יכולים לומר על הארץ אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו, כי גם הם מעותדים לחלוק בה, והרי לענין בכורים הקדושה אינה תלויה בחלוקת יהושע.

ז **הו** באור דברי הרמב"ם שהגרים ראויים לירושה אלא 'שנתחלקה' הארץ ליוצאי מצרים, כלומר החלוקה הפרטית נתחלקה ליוצאי מצרים ולא לגרים, אבל עיקר הקנין של האבות - שבו תלויה מצוה זו - שייך אף לגרים, וראויים הם ליטול חלק לעתיד מחמת קנין זה.

ח **זו** בזה מדוע מזכיר הכתוב את האבות, 'כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו' - כי זהו המחייב את הביכורים, קנין האבות בארץ ליתן לזרעם.

ט ויש להוסיף ולבאר כמה נשתנה מקרא ביכורים מוידוי מעשרות, שבביכורים הגר מביא וקורא משא"כ במעשרות; -

הנה כידוע אצל הלומדים^א, יש בביכורים שתי פנים; מצד אחד הם נידונים כקרבן לגבי כמה הלכות, כגון פירות אשירה שביטלה אסורים כדין 'נעבד' הפסול לקרבן (ע' ירושלמי בכורים), וכן מופלא הסמוך לאיש מביא ביכורים כשם שנדרו נדר (עפ"י...), ועוד. מצד שני הביכורים נקראו 'תרומת ידך' ומזה למדו בגמרא לענין כמה דברים שהביכורים כתרומה. ומובא מהגרי"ז (ע' תורת זרעים) שלא רק שמושויים הלכותיהם אלא הביכורים בעצמם תרומה הם, ולכך זר שאכלם - תשלומיו נעשים תרומה.

הוי אומר: מצות הביכורים היא גם מצוה התלויה בארץ כתרומה ומעשר, וזה הטעם שלא נתחייבו בביכורים אלא לאחר כיבוש וחילוק, כרוב דיני זרעים התלויות בארץ, ומלבד זאת יש בביכורים תורת 'קדשים' כקרבן, ומצד זה דינה כעומר ושתי

^א וכן צדד הרמב"ם בהשמטות לגטין אות ג. אך ברשב"א ובריטב"א ריש גטין מבואר שאסור לצאת למקום שלא נכבש ע"י עולי בבל שכלפי ארץ ישראל הוי 'חול', אם כי כלפי חוצה לארץ נחשב זה ארץ ישראל.

יא (ע"ע או"ש בכורים ג,א; חדושי הגר"ד בנגיט ח"ב ז; בית ישי א ט.

אך הדבר מבואר היטב על פי דברי הרמב"ם האחרים, הנראים כמוקשים מצד עצמם, ומעתה יתבאר טעמם; במשנה (בכורים א,י) שנינו מביאים ביכורים וקורין מזיתי שמן שבעבר הירדן. ריה"ג אומר אין מביאים בכורים מעבה"י שאינה ארץ זבת חלב ודבש. ופסק הרמב"ם (בכורים ב,א) שמביאים בכורים 'של דבריהם' מערי סיחון ועוג. והנה לענין תרומות ומעשרות וכד' כל מקום שכבשו ישראל חייבים מהתורה ובכלל זה עבר הירדן. ומדוע לענין בכורים אינו אלא מדרבנן. וגם מה מקורם של דברי הרמב"ם הללו.

ובאר הדבר הוא שמצות ביכורים תלויה בקדושת שכינה ומקדש של ארץ ישראל, כגרסת הרמב"ם במשנת כלים, והרי קדושה זו אינה קיימת אלא בעבר הירדן המערבי וכדלהלן, א"כ מוכרח שתנא קמא לא אמר מביאים מעבר הירדן אלא מדבריהם ולא מדין תורה.

וזהו שאמר רבי יוסי הגלילי שאין מביאים מפני שאינה ארץ זבת חלב ודבש. נראה שאין כוונתו מצד המציאות, שהרי לא כל מקום בארץ הוא בכלל 'זבת חלב ודבש' (ע' בגמרא סוף כתובות שציינו מקום מסויים שנתקיים הכתוב כמשמעו), אלא הכוונה כתואר לסגולת הארץ שהיא ארץ שיש בה סגולה זו של זבת חלב ודבש, וכפי שביארו הראשונים דברי הספרי () ('הארץ' - הארץ המיוחדת, שמיוחדת בתנובת פירותיה. ואמר ריה"ג שהואיל ובעבר הירדן אין קיימות סגולות אלו על כן אינה ארץ המחויבת בביכורים. ותנא קמא גם כן מודה לכך שעבר הירדן אין בו את מעלות הארץ וסגולותיה, ולא אמר שמביאים משם אלא מדרבנן.

ובזה יתבאר דברי הר"ן בנדרים (כב.) במעשה דעולא שעלה מבבל לא"י והתלוו אליו שני בני אדם ובדרך קם אחד ושחט את חברו, וכשבא עולא לפני רבי יוחנן תמה ריו"ח מהכתוב 'ונתן ה' לך שם לב רגז' - בבבל. ואמר לו עולא: עדיין לא עברנו הירדן באותה שעה. וכתב הר"ן שעבר הירדן לא נתקדש להבאת העומר ולמקצת קדושות. וצריך לבאר כוונתו בזה, מה ענין הבאת העומר ללב רגז, אלא פירוש דבריו הוא שסגולותיה הטובות של הארץ משתלשלים ובאים מקדושת שכינה השורה בה, ומכך שאין מביאים עומר ושתי הלחם מעבר הירדן, סימן הוא שאין שם קדושת שכינה, שהרי מצוות אלו אינם כשאר מצוות התלויות בארץ הנוהגות בעבר הירדן אלא תלויות בקדושת שכינה ולכך אינן באות מעבר הירדן. ועל כן אותה קללה של 'לב רגז' אינה אלא 'שם' - מחוץ למקום השכינה.

ובזה מתבארים גם כן דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (ד,ו) שסמיכת זקנים הנוהגת בארץ בלבד, נוהגת בכל מקום שהחזיקו בו עולי מצרים. ואעפ"י שלענין תרומות ומעשרות וכד' הקובע הוא מקום שהחזיקו בו עולי בבל, כתב הרדב"ז שם שלענין מינוי סמוכים הולכים אחר החזקת עולי מצרים כי קדושת הארץ שוה בכל המקומות, וכן לענין מעלות הדר בארץ ישראל וכמו שכתב הכפתור-ופרח. והרי זה ככל הנ"ל, שקדושה התלויה בשכינה קבועה וקיימת ואינה בטילה בהיבטל הכיבוש, והרי סמיכת זקנים אינה שייכת למצוות התלויות בארץ אלא לקדושתה העצמית הנובעת מהשראת שכינה בתוכה.^ט

ט ג' עם בית ישי ט הערה ז. לפי"ז נראה שאין סומכים בעבר הירדן שהרי אין בה קדושת הארץ, אין מביאים משם עומר ויש שם לב רגז. ובזכרון שמואל (טו) כתב להסתפק בזה.

כיבוש וחילוק כתרומה, ומצד דין 'קרבן' שבה נוהגת היא רק בעבר הירדן המערבי [ומקור הדבר הוא מ'מארצך' כאמור] ואינה תלויה בכיבוש דוקא אלא מקדושת שכינה של הארץ השייכת לנתנתה לאבות^{טו}.

ולכשנדרק בלשונות המקראות נמצא כמה הבדלים בין מקרא ביכורים לוידי מעשר; בוידי מעשר כתיב 'ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש' ובביכורים: 'כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו' - שם 'נתתה' בלשון עבר וכאן 'לתת' בלשון עתיד (כן דדק הרלב"ח, מובא בהגהת המשל"מ לר"י כולי) שם 'אדמה' וכאן 'ארץ'. שם הזכיר בשבועה ארץ זבת חלב ודבש ואילו כאן לא הזכיר.

ויסוד ההבדל הוא שבמעשר פירוש 'לאבותינו' - יוצאי מצרים^{טז}, אשר רק להם נאמר (בפר' שמות ובא) 'ארץ זבת חלב ודבש' ואילו לשלושת האבות לא נאמר זאת. ולכך כתוב שם בלשון עבר שהרי המעשר תלוי בכיבוש וחלוקה שכבר נתקיימו בפועל אצל באי הארץ, ולכך מדובר על 'האדמה' שהוא קנין ממשי של האדמה ולא דוקא של המקום המסויים [כדברי הגר"א עה"פ 'זאד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה' - הארץ הוא המקום הגאוגרפי, והאדמה היינו הקרקע עצמה], שהרי בכל מקום אשר יכבשו יתחייבו בתרומות ומעשרות, הרי שאין המצוה תלויה במקום מסוים אלא בכל אדמה שנכבשה כיבוש רבים. משא"כ במקרא ביכורים המדובר על קנין הארץ לאבותינו אברהם יצחק ויעקב, אשר מעותדת 'לתת' לכל זרעם [אף לגרים], לכך לא הוזכר כאן 'זבת חלב ודבש' שהרי לא נאמר לאבות 'ארץ זבת חלב ודבש' וגם אין הדבר תלוי בקנין האדמה בפועל אלא בקנין כללי של המקום, 'הארץ'. ורק המקום המסויים שנתקדש בקדושת שכינה, מביאים ממנו ביכורים, לא בכל מקום מדרך כף רגל באדמה אשר תיכבש לפניהם.

נמצא אם כן ששונה וידי מעשר שהוא דין מדיני מצוה התלויה בארץ המצרכת חלק פרטי באדמה ממש, ועל כן הגר אינו מתודה, בניגוד למקרא ביכורים שתלוי בקנין הארץ המורש מן האבות, שהוא קנין כללי ומעותד אשר יש בו חלק גם לגרים.

הלחם שאינה באה מעבר הירדן וכו"ל. וכן דין הקריאה הוא מתורת 'קרבן' שיש בביכורים, וכמו שהקרבן טעון סמיכה או תנופה, כך הביכורים טעונים קריאה, שכן הוא סדר 'הקרבתם' [ויש להאריך בכל זה^{יז}].

והנה מבואר ברמב"ם (ביכורים פ"ב) שמביאים ביכורים מסוריא מדרבנן אבל לא מעמון ומואב ובבל, בניגוד לתרומות ומעשרות שחייבו חכמים גם במקומות אלו. ופירש הגר"ח (מובא בחדושי הגר"ז מנחות מה) שבביכורים, מלבד שהיא מצוה התלויה בארץ כתרומות ומעשרות, היא תלויה בקדושת הארץ מצד מהותה [וכמו שתי הלחם שאינם אלא בארץ הגם שאינן מצוה התלויה בארץ], כלומר מהות הביכורים הם ביכורי הארץ ולא רק שחלות חיובם בארץ. ועל כן דוקא בסוריא שיש לה מדרבנן דין 'ארץ ישראל' שייך בה דין ביכורים^{יח}, משא"כ עמון ומואב שהם בעצם 'חול' אף מדרבנן, אלא שנתנו בהם חכמים חיובים מסוימים כמו בארץ [כן יסד הגר"ח בספרו בהל' תרומות א, כב. הבחנה זו מבוארת בכמה מקומות, שיש וחכמים כמו הרחיבו את גבולות המצוה האמורה בתורה ליישמה באופנים או בזמנים נוספים, ויש שהטילו חיוב חדש בלא הרחבת הדאורייתא^{יט}]. לפיכך אין שייך להביא משם ביכורים כי מצד מהותם אין המצוה אלא בביכורי הארץ.

ובגמרא (ב"ב פא) דרשו שאין מביאים ביכורים מחול מהכתוב 'מארצך', וכבר הקשו הראשונים ל"ל קרא הלא כל מצוה התלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ [ובתוס' הביאו בשם רשב"א שלולא 'מארצך' הו"א שמביאים בחול' שהיא כחובת הגוף. וכבר ביאר לנכון הגר"א ק (משנת ר' אהרן זרעים..). שכוונת רשב"א רק לולא קרא ד'מארצך', אבל לפי האמת היא מצוה התלויה בארץ כדברי שאר הראשונים, כדמוכח מגטין (מז) דלמ"ד יש קנין לגוי בארץ ישראל, אין מביאים מקרקע נכרי ביכורים]. ולפי האמור י"ל שמכאן המקור לשני הדינים; הדין הכללי האמור בכל מצוות התלויות בארץ שחייבן אינו אלא בארץ, והדין המסוים בחפצא דביכורים שהם שייכים רק בפרי הארץ, זה נלמד מ'מארצך'. וכפי האמור אלו הם שתי הבחינות שבביכורים, דין 'זרעים' ודין 'קדשים'; מצד דין תרומה שבה, נוהגת היא רק לאחר

יב ע"ע בשיעור קסט.

יג וכן צ"ל לענין ארץ סיוון ועוג שבעבר הירדן.

יד ע' בשיעורים טו, קעד כמה דוגמאות.

טו ומצד זה יכול הגר לומר 'לאבותינו לתת לנו' הגם שאינו בחילוק. והלא המקרא הוא דין בקדשים שבביכורים ולא בתרומה שבה, כאמור.

טז שגם להם נשבע, ככתוב (שמות יג, יא) 'זהיה כי יבאך ה' אל ארץ הנעני כאשר נשבע לך ולאבתך' וכפרש"י שם.

עיקרי דברים לשיעור כד

א מצות ביכורים, לשיטת הרמב"ם, מלבד שהיא מצוה התלויה בארץ, היא שייכת ותלויה בקדושת שכינה שבארץ.

ב מצד זה מצות ביכורים תלויה בקנין הארץ שקבלו האבות ולא דוקא בכיבוש וחילוק יהושע [אם כי למעשה לא נתחייבו בה עד אחר כיבוש וחילוק כשאר מצוות התלויות בארץ]. לכך הגר מביא ביכורים וקורא, כי גם הוא בכלל ירושת הארץ מאברהם, ויקבל בה נחלה לעתיד לבוא (ד ה 1)

ג שונה ממנה וידוי מעשרות שאינו נוהג בגר, כי המעשרות תלויים בקנין הארץ המסוים שבימי יהושע ולא בקנין האבות. חילוק זה מדוקדק גם מלשונות המקראות (א 1)

ד הוא הטעם שאין מביאים ביכורים מעבר הירדן אלא מדבריהם, מפני שאין שם קדושת שכינה. וכשם שהעומר אינו בא מעבר הירדן. וכן מצות ישוב הארץ, סגולותיה ומעלותיה, אינם אלא בעבר המערבי. (ד)

ה סמיכת זקנים שאינה אלא בארץ, תלויה בקדושת שכינה ולא בקידוש המחייב מצוות התלויות בארץ, ולכך נוהגת בכל המקומות שהחזיקו בהם יוצאי מצרים. (ה)

א שני קנינים יש לישראל בארצם; קנין כללי של הציבור בכללות הארץ, והוא מורש מהאבות ואינו בטל לעולם, וקנין פרטי ומסויים שנעשה בכיבוש וחילוק באי הארץ, והוא יכול לפסוק בהיבטל הכיבוש. (ב)

ב הקנין שמהאבות, מלבד הנפקות הממוניות שבו, מהוה גורם חיוב לכמה מצוות התלויות בארץ, כגון חלה וערלה ועוד - בניגוד לתרומות ומעשרות ושביעית וכו' שתלויים בקנין של כיבוש וחילוק. ונפ"מ שגם בטרם הכיבוש וגם לאחר שבטל, יש מקום לניהוג מצוות אלו.

ג זהו הטעם לכך שישנו חיוב חלה במקומות שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל הגם שבטל הכיבוש; קמחים וסלתות שמצאו ישראל בבואם לארץ - חייבים בחלה; ערלה בזמן הזה בא"י - מדאוריתא, וספקה אסור; אין קנין לגוי להפקיע מאיסור ערלה (ב ג)

